TÖRTÉNELMI SZEMLE

AZ ELTE HUMÁN TUDOMÁNYOK KUTATÓKÖZPONTJA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2026 LXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Kertész Balázs
Tatamér fehérvári prépost, királyi alkancellár élete

Fóti Miklós
Ferhád aga és bég életútja a váci harmincadtól a hódoltsági határszandzsákok kormányzásáig

Cziráki Zsuzsanna
Az erdélyi szász diplomácia színterei és eszközei a 16–17. században

Kustár Lídia
Kísérlet jakabházi Sallér Judit lánykorának és gróf tolnai Festetics Györggyel való házasságkötésének rekonstruálására

Cieger András
Jókai Mór és az újságírók első magyarországi egyesülete

Miklós Dániel
Pillanatképek a csehországi közhangulatról, 1938–1939

Figyelő
Kuffart Hajnalka, Kádas István és Czinege Szilvia beszámolói

Szerkesztőség

VARGA SZABOLCS
felelős szerkesztő

APOR PÉTER, ESZIK VERONIKA, KOLOH GÁBOR, SKORKA RENÁTA, TÓTH GERGELY
szerkesztők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, BRANKO OSTAJMER, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA,
SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,
VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@htk.elte.hu

Közlési szabályzatunk a honlapunkon érhető el:
http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html

A 2026-os évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

Nemzeti Kulturális Alap

MTA MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXVIII. évfolyam, 2026. 1. szám

TANULMÁNYOK

Kertész Balázs Tatamér fehérvári prépost, királyi alkancellár élete 1

Fóti Miklós Ferhád aga és bég életútja a váci harmincadtól a hódoltsági határszandzsákok kormányzásáig 29

Cziráki Zsuzsanna Az erdélyi szász diplomácia színterei és eszközei a 16–17. században 45

Kustár Lídia Kísérlet jakabházi Sallér Judit lánykorának és gróf tolnai Festetics Györggyel való házasságkötésének rekonstruálására 71

Cieger András Jókai Mór és az újságírók első magyarországi egyesülete 99

Miklós Dániel Pillanatképek a csehországi közhangulatról, 1938–1939 115

FIGYELŐ

Kuffart Hajnalka Az esztergomi érsekség Mátyás-kori számadásai (1486–1490). Egy magyar–itáliai vegyes könyvelési rendszer forráskiadvány-sorozatának első kötetei 133

Kádas István A Jagelló-kori portális adórendszer működése és buktatói. A Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja keretében megvalósuló projekt bemutatása 143

Czinege Szilvia Széchenyi István leveleinek kritikai kiadása. Kutatási beszámoló 155

JÓKAI MÓR ÉS AZ ÚJSÁGÍRÓK ELSŐ MAGYARORSZÁGI EGYESÜLETE

CIEGER ANDRÁS

MÓR JÓKAI AND THE FIRST ASSOCIATION OF JOURNALISTS IN HUNGARY

At the turn of the 1880s, Mór Jókai was the best-known writer in Hungary, and he played an active role in public life as an influential pro-government journalist and politician. On the one hand, the study discusses Jókai's influence on the founding first but short-lived (1880–1885). On the other hand, this paper analyses the association's advocacy and self-regulatory activities, as the modernizing newspaper publishing and the professionalizing journalism were facing numerous challenges. This association proved to be a suitable forum for discussing emerging problems and conveying them to decision-makers. However, due to the internal contradictions, a few more years had to pass before permanent journalistic organizations were established in Hungary.

Keywords: Mór Jókai, journalism, professionalisation, autonomy, political scandals

Bevezetés

Tanulmányunk tárgya egy rövid, de sok szempontból tanulságos epizódja Jókai Mór közéleti működésének, amely eddig jobbára elkerülte a kutatók érdeklődését. Ennek egyik fő okát abban látjuk, hogy az első újságíróegylet megalakulásáról és tevékenységéről nem rendelkezünk bőséges forrásokkal. Jókai levelezésében is viszonylag kevés említést találunk róla. Ugyanakkor néhány levéltári dokumentum és a sajtóbeszámolók figyelmes áttanulmányozása révén viszonylag sok megtudható e néhány évig tartó kísérletről.

Miközben egy 1880-as évek első felében létezett egyesület megalakulásáról és rövid életű működéséről írunk, a témának legalább három kontextusával érdemes tisztában lennünk. A kérdés politikatörténeti hátterét a modern pártpolitika kiépülése, szorosabban pedig a Tisza Kálmán vezette kormány válsága és a kormánypárt időleges – például a kedvezőtlen osztrák–magyar gazdasági alkudozások, a rossz költségvetési helyzet és

Cieger András, tudományos tanácsadó, osztályvezető, ELTE HTK TTI, Újkori osztály. *A tanulmány a Szegedi Tudományegyetem és a Magyar Tudományos Akadémia Sajtótörténeti Munkabizottsága által Jókai Mór születésének 200. évfordulója alkalmából rendezett* Jókai, sajtó, nyilvánosság *című konferencián (Bp., 2025. április 24–25.) elhangzott előadás bővített és jegyzetelt változata.*

a boszniai okkupáció miatt bekövetkezett – meggyengülése, valamint a belpolitikai küzdelmeket kísérő, valós visszaéléseket feltáró közéleti botrányok, illetve tudatosan gerjesztett lejáratók akciók jelentik.

Másrészt választott témánk beágyazódik egy sajtótörténeti folyamatba is: Európa más országaihoz hasonlóan Magyarországon is megfigyelhető az újságírás befolyásoló szerepének erőteljesebbé válása a politikai életben. Maga Jókai úgy írta le ezt a változást, hogy a sajtó „hatodik nagyhatalom" lett (ti. Európa öt katonai nagyhatalma mellett).[1] Más szempontokat is mérlegelve megállapítható, hogy a politikára figyelő nyilvánosság kiszélesedése, az újságkészítés technikai fejlődése („rotációs forradalom"), a hírközlés felgyorsulása és az üzleti alapra épülő tömegsajtó kialakulása a 19. század végére azt eredményezte, hogy a sajtó a politika szolgálólányából a politika partnerévé alakult át.[2] Látni fogjuk, hogy az újságírás önálló hivatássá válásának hosszú történetében az első lépések épp az 1870-es évek végére tehetők hazánkban.

A harmadik kontextust nyilvánvalóan Jókai Mór élettörténete képezi. Elsősorban újságszerkesztői és politikusi tevékenységére gondolunk itt, melynek hátterében ott húzódik Tisza Kálmánhoz fűződő bizalmas viszonya, valamint a hatalmát kiépítő Szabadelvű Párt működése. Jókai magánvagyonából jelentős összegeket, idejéből számtalan órát áldozott pártjára és párttársaira. Igaz, időnként maga is rászorult Tisza segítségére: mint ismeretes, anyagi problémái miatt még az öngyilkosság gondolata is megfordult a fejében, de a miniszterelnök közbenjárásával, a király magánadománya révén pénzügyi gondjain sikerült enyhíteni.[3] A kormánypárt és annak vezetője érezhető módon igyekezett saját politikai céljaira felhasználni Jókai írói népszerűségét és integratív személyiségét. Jókai írófejedelemként még az 1881-es választások előtt is maga folytatott bizalmas tárgyalásokat a lehetséges jelöltekről, és egyengette az utat párttársai előtt: „Itt én már elkezdtem a jövő választásokra való ágyazást. Három most ellenzéki kerületnek már fogom a fülét; azok olyanok, mintha már bizonyosak volnának. Majd szóval többet" – írta például sógorának.[4]

Jelen tanulmány keretei között nincs módunk mindhárom imént jelzett tágabb összefüggés azonos részletességű bemutatásra. Szűkebb témánkra tekintettel alapvetően a sajtótörténeti nézőpontot kívánjuk érvényesíteni az elemzés során, szem előtt tartva Jókai szerepét az eseményekben.

1 *A Hon* 1871. április 12. 84. sz. Lásd ehhez Kiss Mária Rita: A hatodik nagyhatalom. *Századvég* (2001) 20. sz. 67–92.; *The Rise of Western Journalism 1815–1914. Essays on the Press in Australia, Canada, France, Germany, Great Britain and the United States.* Ed. Ross F. Collins – Eugenia M. Palmegiano. Jefferson [N.C.], 2007.

2 Bővebben lásd Gergely András – Veliky János: A sajtó útja a politikában 1867 után. I–II. *Rádió és Televízió Szemle* 9 (1977) 1 sz. I. 80–89., 2 sz. II. 117–125.; Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig.* Bp., 2016. 188–192.; Balogh János Mátyás: *Üzleti szellemű fővárosi napisajtó a dualizmus korában. A budapesti sajtóipar születése.* H. n., 2014. [Doktori értekezés.]

3 Mikszáth Kálmán: *Jókai Mór élete és kora.* I–II. [S. a. r. Rejtő István.] Bp., 1960. (Mikszáth Kálmán Összes Munkái 18–19) II. 120–122.; Szajbély Mihály: *Jókai Mór.* Bp., 2010. 285.

4 Jókai Mór Hegedűs Sándorhoz. 1880. augusztus 4. *Jókai Mór levelezése.* I–III. S. a. r. Győrffy Miklós. Bp., 1992. (Jókai Mór Összes Művei) III. 125.

Az alapítás

A Tisza-kabinet évek óta tartó népszerűségvesztése 1879 őszére oda vezetett, hogy elérhető közelségbe került az ellenzék számára a kormány megbuktatása. Ráadásul Ausztriában a választások nyomán az addig kormányzó liberális Alkotmánypárt kisebbségbe szorult, és konzervatív színezetű kormány alakult, Tisza legfőbb támasza, Andrássy Gyula pedig távozott a közös külügyminiszteri székből. Eközben a magyar képviselőház asztalán olyan feszültségeket keltő vitatémák feküdtek, mint az adóemelések, a boszniai közigazgatás problémája vagy éppen a honossági és a véderőtörvény ügye. Ebben a politikai helyzetben a kiegyezéses rendszert elfogadó különféle ellenzéki csoportok és a '48-as radikális ellenzék között időleges érdekszövetség alakult ki – formális megállapodás nélkül – a Tisza-kormányzat kompromittálására.[5]

Ezzel párhuzamosan a sok tekintetben átmeneti politikai helyzetben, a belpolitikai erőviszonyok átrendeződésének évtizedében átalakulásnak indult a magyar sajtópaletta is. Nőtt a politikai lapok előfizetőkért folytatott versenye, megjelent az eszmehirdető sajtó dominanciáját megtörő oknyomozó újságírás, miközben színre lépett egy új újságírói nemzedék is, amely ugyan nem volt független a pártpolitikától, de kevésbé tisztelettudó, bátrabb, időnként azonban demagóg és kíméletlenül éles hangot ütött meg. Az egyaránt 1879-ben induló *Magyarország* és a *Függetlenség* újságírói felismerték, hogy a korrupciós botrányok napirenden tartásával – és az azt kísérő párbajokkal, sajtóperekkel stb. – egy csapásra népszerűségre és természetesen számos előfizetői megrendelésre tehetnek szert.

A politikatörténet lapjairól jól ismert közéleti botrányok közül csak felsorolásszerűen említünk néhány jelentősebbet. Asbóth János, a *Magyarország* újságírója azzal vádolta meg gróf Zichy-Ferraris Viktor belügyi államtitkárt, hogy összeköttetéseit felhasználva közvetítői díjért előnyöket (állami megrendeléseket, adóügyi vizsgálat megszüntetését, kitüntetéseket stb.) járt ki a gazdasági élet szereplőinek. Mind Zichy, mind az ügyben szintén érintett Várady Gábor, a képviselőház alelnöke Tisza közvetlen környezetéhez tartoztak és komoly magánadósságokat halmoztak fel. Mindkét politikusnak le kellett mondania hivataláról. Zichy-Ferraris végül 1880 májusában a becsületéért folytatott párbaj következtében életét vesztette.

A botránysorozat második hulláma 1879 őszén érte el a közvéleményt, amikor a *Magyarország* megszellőztette, hogy gróf Szapáry Gyula pénzügyminiszter egy az árfolyamokra kedvezőtlen kihatással járó kormányzati intézkedés bejelentése előtt eladta saját és családja föld-tehermentesítési és szőlődézsmaváltsági kötvényeit, így a bennfentes információkból magánhaszna származott. Ifj. Pázmándy Dénes ellenzéki honatya a miniszterhez intézett interpellációjában kérdezett rá a lap értesüléseire, majd magánnyomozásba kezdett és bizonyítékait közzétette a *Magyarország* hasábjain.[6] Ezt követően Szapáry a becsületét érintő gyanúsításért pisztolypárbajban vett elégtételt Pázmándyn.

5 A belpolitikai helyzetről lásd Kozári Monika: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere.* Bp., 2003. 303–337.; Cieger András: *Politikai korrupció a Monarchia Magyarországán, 1867–1918.* Bp., 2011. 92–112.

6 Pázmándy Dénes: Nyilatkozat. *Magyarország* 1879. november 7. 307. sz.

A harmadik felvonás decemberben vette kezdetét. A Kisbirtokosok Földhitelintézetének gyanús ügyleteiről elsőként ismét a *Magyarország* adott hírt, de a vezető szerepet egyre inkább az akkor induló radikális lap, a *Függetlenség* vette át. Az újság 1879. december 14-én kezdte közölni Frakkos banda című cikksorozatát, melynek fő célpontjai gróf Festetics Pál, Szapáry miniszter sógora, tágabb körben pedig a Nemzeti Kaszinó arisztokrata tagjai voltak. A pénzintézet elnöke Festetics volt; igazgatói tisztséget töltött be például Várady Gábor és Tisza László, a miniszterelnök bátyja is. A kiküldött pénzügyi vizsgálóbizottság súlyos könyvelési szabálytalanságokra bukkant, viszont nem akadt nyomára számos befizetett összegnek.[7] A cikksorozat következménye ismét párviadal lett: a külföldön tartózkodó Festetics becsületének és a Nemzeti Kaszinó tekintélyének a védelme érdekében báró Majthényi Izidor állt ki pisztolypárbajra a cikkeket jegyző Verhovay Gyula újságíróval 1880. január 10-én. Verhovay súlyos mellkaslövést szenvedett, aminek a következtében több napra elveszítette eszméletét. A véres párbaj hírére napokig tartó tüntetésekre került sor Budapest utcáin. A halálos áldozatokat is követelő és közel száz letartóztatással járó zavargássorozatnak csak a katonaság bevetésével sikerült véget vetni.[8]

Verhovay lelövésének hírére 26 lap szerkesztője még aznap – pártállástól és az újság jellegétől függetlenül – közös nyilatkozatot adott ki, melyben az esetet „a sajtó szólásszabadsága ellen intézett jogtalan támadásnak" nyilvánították, és jelezték, hogy nem hagyják korlátozni újságírói jogaikat és kötelességeik teljesítését.[9] Jókai Mór saját lapjában ehhez még egy önálló cikket fűzött, melyben a sajtó terrorizálásának minősítette a történteket, valamint kifejezte szolidaritását a sokszor élesen fogalmazó Verhovayval, aki általában ellenfele volt a sajtóvitákban.[10] 1880. január 11-én délután a lapok képviselői értekezletet tartottak és elhatározták, hogy Jókai vezetésével egy kilencfős bizottság dolgozzon ki javaslatot a sajtószabadság és az újságírók jogainak a védelmére. Jókai meglátogatta Verhovayt a betegágyánál, egyúttal nyilatkozatban intette önfegyelemre kollégáit, hogy ellenőrizetlen híreszteléssekkel, hamis állításokkal ne szítsák tovább az indulatokat.[11]

A kiküldött bizottság január 14-én tette közzé a „Magyar hirlapírói kör" 18 paragrafusból álló alapszabály-tervezetét, amelyet Jókai Mór készített.[12] Elgondolása értelmében az egyesület célja kettős volt: a szólásszabadság védelme a megfélemlítési kísérletektől, valamint az újságírás méltó hangnemének megőrzése, a hírlapi viták stílusának mérséklése. „A tagság föltétele, állandó hírlapirodalmi foglalkozás, és kifogástalan jellem" – szólt a 3. paragrafus. Iménti feltételek teljesülése, valamint a tagdíj befizetése esetén anyanyelvre és lakóhelyre tekintet nélkül minden újságíró tagja lehetett az egyesületnek. A tervezet szerint a kört az elnökség és egy 12 fős bírálóbizottság vezeti. Utóbbi feladata a jelentkezők felvétele titkos szavazással, valamint a hírlapi viták során az újságírók között támadt esetleges személyes becsületet érintő ügyek kivizsgálása. A politikai természetű nézeteltérések tisztázása azonban nem tartozott a bizottság hatáskörébe, azok

7 A Csáky szalmája (A kisbirtokosok országos földhitelintézete). *Magyarország* 1879. december 11. 340. sz.
8 Részletesen Sándor Tamás: Tüntetéssorozat Budapesten 1880 januárjában. *Valóság* 50 (2007) 9. sz. 101–110.
9 Nyilatkozat. *A Hon* 1880. január 11. 10. sz.
10 Lásd Jókai Mór vezércikkét: *A Hon* 1880. január 11. 10. sz.
11 Jókai Mór: Reportereink fantáziája. *A Hon* 1880. január 11. 10. sz. [Esti kiadás.]
12 Jókai Mór: Javaslat. *A Hon* 1880. január 14. 12. sz.

megbeszélésére és barátságos rendezésére a kör termei és társaséleti alkalmai kínáltak lehetőséget. Ugyanakkor a bizottság – panaszos bejelentés nélkül is – adhatott ki állásfoglalást, ha valamilyen méltánytalanságot észlelt a hazai sajtóéletben. A szabálytervezet értelmében amennyiben egy újságírónak egy külső személlyel támadna konfliktusa, a vizsgálat idejére a bírálóbizottság 12 tiszteletbeli taggal egészül ki, akiket a társadalmi élet eltérő területeiről kérnek fel. A bizottság feladata, hogy 24 órán belül határozzon a következő két kérdésben: a panaszos fél jogosan követel-e elégtételt (például érintettje-e egyáltalán az ügynek), valamint a kifogásolt cikk vajon közérdekű ügyet, a közerkölcsiséget sértő problémát tár-e a nyilvánosság elé, vagy csak személyeskedést, alaptalan rágalmakat tartalmaz. A döntést minden egyesületi tagnak el kell fogadnia, a határozatot pedig minden lap köteles közölni. A vizsgálat során tisztázott újságíró mentesül bírósági eljárás vagy párbaj kezdeményezése alól becsülete védelme érdekében.

A kör alapítói január 25-én elfogadták a működési szabályokat, amit Jókai ideiglenes elnök és Hindy Árpád közgyűlési jegyző másnap benyújtott a belügyminisztériumnak megerősítésre. Február 7-én a minisztérium bemutatási záradékkal látta el az alapszabályokat, ezt követően a kör immár Hírlapírói Egyesület néven 1880. február 15-én hivatalosan is megalakulhatott.[13] Közfelkiáltással elnökké választották Jókait *(A Hon),* a két alelnök Urváry Lajos *(Pesti Napló)* és Nagy Miklós *(Vasárnapi Ujság),* a titkárok Hindy Árpád *(Ellenőr)* és Szabó Endre *(Üstökös)* szerkesztők lettek. Ha megnézzük a levéltárban fellelhető végleges alapszabályokat, akkor néhány eltérést vehetünk észre az imént ismertetett tervezethez képest. Ez a dokumentum már 30 paragrafust tartalmaz és az egyesület célját ekképp határozza meg: „... a magyarországi hírlapíróknak központul szolgálni, a sajtót közösen érdeklő kérdésekben eljárni, hírlapirodalmi ügyeket megvitatni, a hírlapírókat erkölcsileg és anyagilag támogatni..."[14] Azaz, az újságcikkek hangneme feletti őrködés szándéka háttérbe szorult, az újságírók segélyezése viszont megjelent a célok között. Kikerült a dokumentumból a régi 3. paragrafus, amely kifogástalan jellemhez és hivatásszerűen gyakorolt újságírói foglalkozáshoz kötötte volna a tagságot. A jóváhagyott alapszabályok értelmében minden újságíró beléphetett, aki elfogadta a kör működési elveit és az igazgatóbizottság megszavazta tagságát, viszont a gyakorlatban nehezen kivitelezhető előzetes erkölcsi és kereseti vizsgálatot a bizottságnak már nem kellett lefolytatnia. Ugyancsak egyszerűsödött a panaszok miatti eljárás: külső panaszos esetén az ítéletet már csak egy hat főből álló szűkebb biztosság hozta meg, melybe három-három tagot a bepanaszolt cikk szerzője és a sértett (nem újságíró) jelölhetett.

Az egyesület megalapításához a mintát az 1859-ben létrejött bécsi Concordia újságíró- és íróegylet, valamint hazai előzményként az 1873 óta működő Magyar Írók és Művészek Társasága jelentette, melynek választmányában Jókai is ott ült. Utóbbi szervezet otthont is biztosított az újságíróegylet gyűlései számára. Az egyesület taglétszáma az első

13 *Budapesti Közlöny* 1880. február 11. 33. sz.

14 A Hírlapírói Egyesület alapszabályai. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) Belügyminisztérium. Általános iratok. MNL OL K 150. 1880-III-4-4741. 807. cs.

év végére elérte a 130 főt, ami – ha hinni lehet a számoknak – a fővárosi főfoglalkozású újságírók 45 százalékát jelentette.[15]

Jókai Mór az újságíróegylet élén

Mindenekelőtt azt érdemes megvizsgálni, hogy miért éppen Jókai lett a kör elnöke. Az 1870/1880-as évek fordulóján kétségkívül Jókai számított a legismertebb írónak Magyarországon, továbbá befolyásos kormánypárti politikusként aktív szerepet játszott a közéletben: köztudott volt róla, hogy a miniszterelnök bizalmasa és a kormánypárt oszlopos tagja. Végül kiterjedt újságírói, lapszerkesztői tevékenységet is folytatott: politikai napilapot (*A Hon,* 1882-től a *Nemzet*), élclapot *(Üstökös)* és népies hetilapot (*Igazmondó,* majd *Magyar Népvilág*) egyaránt működtetett. Joggal volt remélhető, hogy írói népszerűségét, politikusi befolyását és szerkesztői tapasztalatait sikerrel tudja majd kamatoztatni az egyesület javára. Ráadásul Jókai már addig is rendszeresen fellépett a közéletet megosztó ellentétek csillapítása, kiegyenlítése érdekében és a nemtelen támadások ellen. Még ellenzéki lapszerkesztő-politikusként nyílt levelet írt 1872-ben kollégájának, Törs Kálmánnak a gróf Lónyay Menyhért miniszterelnök magánügyeit érintő lejáratú cikkét kifogásolva, valamint igyekezett elsimítani a párttársai között támadt viszályokat is. Adataink szerint már 1866-ban és 1875-ben is kezdeményezte egy önálló sajtóegylet megalakítását, ám e kísérletek akkor még nem vezettek sikerre.[16] Ugyanakkor eredményesen karolta fel a szerzői jogról szóló, többek által régóta szorgalmazott törvény ügyét, amely az írók és művészek tulajdonjogának védelme és egzisztenciális biztonsága miatt volt fontos.[17]

Szerteágazó kapcsolatrendszere, nyelvtudása és megnyerő természete kiválóan alkalmassá tette arra, hogy különféle társaséleti rendezvények megszervezése révén a felettébb érzékeny írói, művészi és újságírói körökben az összetartozás és a szakmai szolidaritás érzését erősítse. Ezt a célt szolgálta az az ebéd is, amelyre 1881 tavaszán Jókai meghívta az egylet választmányát, hogy jó hangulatú beszélgetés közepette együtt fogyasszák el a pancsovai hírlapírók által küldött halakat.[18] Néhány hónappal később szintén az ő kezdeményezésére a kör azokat a külföldi újságírókat látta vendégül, akik a frissen egybekelt trónörökös-pár, Rudolf főherceg és Stefánia belga főhercegnő látogatása miatt tartózkodtak Budapesten.[19]

Jókai saját kiegyensúlyozó szerepéről a következőképp vélekedett egy parlamenti felszólalásában:

15 Buzinkay Géza: „A haladás közvitézei". A magyar újságírók öntudatra ébredése a 19. század végén. *Magyar Média* 1 (2000) 1. sz. 28. A szerző – talán egyedüliként – röviden tárgyalja az egyesület alapítását.

16 *Somogy* 1866. november 20. 38. sz.; *Abauj-Kassai Közlöny* 1875. október 14. 41. sz.

17 Farkas Judit Antónia: Állam, társadalom és könyvfogyasztás. A „jó" magyar könyvek kiadásának, vásárlásának és olvasásának serkentésére tett kísérletek a 19. század utolsó harmadában. In: *Veritas Évkönyv.* 2019. Szerk. Farkas Judit Antónia et al. Bp., 2020. 76–77.

18 *A Hon* 1881. március 15. 73. sz.

19 *A Hon* 1881. május 22. 140. sz.

> „Én, midőn a sajtószabadságról van szó, magam is, künn, a házon kívül író lévén, akármiféle rendszabályt, mely a sajtó megszorítására szolgálna, minden tehetségem szerint ellenezni fogok. Mint képviselő azonban nemcsak a szabadságot, hanem az állami érdekeket is megvédelmezendőknek tartom. S midőn kívánom azt, hogy ezzel a szabadsággal mindenki élhessen, egyúttal megkövetelem azt is, hogy azzal senki vissza ne éljen."[20]

Ebből a felfogásából következett, hogy miközben sajtóegyletet szervezett az újságírók védelme érdekében, Zichy-Ferraris Viktor volt belügyi államtitkár halálakor Jókai egyértelműen az ellenzéki lapokat és a pártpolitikai okokból felkorbácsolt indulatokat okolta a tragédiáért: „A féktelen, zabolátlan sajtó s a véresszájú pártszenvedély játssza itt a főszerepet, az az elvadult pártszenvedély, mely túltesz még azon is, mit Észak-Amerikában az elnökválasztások alkalmával tapasztalni lehet."[21] A botrányt kirobbantó, ám időközben az újságírástól átmenetileg visszavonult Asbóth János azonban határozottan visszautasította Jókai félig-meddig kimondott azon vádját, hogy ő okozta volna Zichy halálát: éppen újságírói hivatástudata miatt és az ország sorsa iránti felelősségérzetből ragadott tollat és járt utána egy bírósági tárgyalás közben elhangzott állításoknak.[22]

Az újságíró-társadalom többsége számára Jókait számos kedvező tulajdonsága alkalmassá tette az egyesület vezetésére, ám a radikális ellenzék és lapjai részéről érzékeny bírálatban részesült. Herman Ottó például könyörtelenül olvasta Jókai fejére, hogy ítélőképességét a kormánypolitikusokhoz fűződő szoros viszonya végzetesen elhomályosította, hangja már nem képviseli a közvéleményt:

> „Tedd kezedet a szívedre, s valljad be, hogy régen elvontak téged is a magyar nép közeléből; te régen nem tartád már kezedet a magyar nép szívén, s így nem ismered annak mai lüktetését. Mert bevontak téged is a hatalom csillogó körébe, körülvettek téged is azok a sima, csillogó bőrű sikló alakok."[23]

A hatalom által megrontott újságíró-társadalomról rajzolt kép terjesztése – amelyet esetenként bizonyítékokkal is sikerült alátámasztani – arra is alkalmas volt, hogy éles határvonalat húzzon a régi, elhasználódott és az új típusú, úgymond az ország valós problémáit bemutató újságírás közé.[24] Ezzel a távolságtartó szándékkal magyarázható, hogy a *Függetlenség* újságírói elutasították Jókai kezdeményezését és nem léptek be az egyesü-

20 Jókai 1880. május 29-i képviselőházi felszólalását lásd *Az 1878. évi október 19-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló.* XIII. Szerk. P. Szathmáry Károly. Bp., 1880. 396.

21 Jókai Mór: Zichy-Ferraris Victor gróf és az ellenzéki sajtó. *A Hon* 1880. május 27. 133. sz. Jókai itt feltehetően az 1876-os zűrzavaros amerikai elnökválasztásra utal.

22 Asbóth János: Jókai Mórnak. *Magyarország* 1880. június 1. 150. sz.

23 Herman Ottó: A forrongás. *Függetlenség* 1880. január 16. Közli Herman Ottó: *A pokol cséplője.* [Vál. Erdődy Gábor.] Bp., 1983. 211.

24 A *Függetlenség* Az igazi frakkos banda cím alatt tette közzé adatait az újságírókról, lásd pl. a 1880. évi 6. [január 6.] és 8. számot [január 8.].

letbe. Nem békéltető intézményt láttak benne, hanem modern kori cenzúrahivatalt. A sajtószabadság őrének továbbra is az esküdtszékeket tekintették.[25]

Az egyesület tevékenysége: érdekérvényesítés és szakmai etika

Az iménti konfliktusok ellenére az egylet aktív – és részben sikeres – érdekképviseleti szerepet tudott betölteni fennállása során. Jól érzékelhető, hogy az 1880-as évek kezdetére a modernizálódó lapkiadás és a professzionalizálódó újságírószakma számos kihívással találta szemben magát, az egyesület pedig alkalmas fórumnak bizonyult a felmerülő problémák megvitatására és azok közvetítésére a döntéshozók felé. A hazai napilapok például igyekeztek szabadulni azoktól a béklyóktól, amelyek versenyhátrányt jelentettek a Monarchia sajtópiacán. Tisza Kálmán miniszterelnökhöz a kör elnökének, Jókainak az aláírásával benyújtott kérelmükben mindenekelőtt a lapok utcai terjesztésének jogát *(colportage)* szerették volna kivívni, mondván:

> „A hírlapok terjedése az államok műveltségével lépést tart, s minél inkább terjed a forgalmi élet, annál inkább szaporodnak a hírlapok terjesztési módjai. [...] A hírlapok árulása minden nagyobb európai város utcai életének majdnem kiegészítő részét képezi, Amerikáról nem szólva, melynek hírlapirodalma oly csodás virágzásnak örvend, a legtöbb európai nagyváros utcáin a járókelő közönség között találnak a hírlapok nagy számmal, tömegesen olvasókat."[26]

Különösen sérelmezték, hogy míg az eltérő szabályozás miatt az osztrák nyomdatermékek példányonként is árusíthatók Magyarországon, addig a hazai újságok csak előfizetés útján terjeszthetők. Ez a rendelkezés – a Lajtán túli versenyelőnytől függetlenül is – komoly akadályát jelentette a hazai lapkiadás fejlődésének, hiszen eközben az írni-olvasni tudás terjedésével folyamatosan bővült a kispénzű (döntően városokban élő) potenciális olvasóközönség, amelynek az eléréséhez azonban új árusítási technikák voltak szükségesek.

Az egyesület beadványa ugyancsak szorgalmazta egy – a magyar állam támogatásával és felügyelete mellett működő – hazai távirati iroda felállítását. A kérelmezők szerint ugyanis az országok közötti hírversenyben Magyarország lemaradt a környező államokhoz képest. A hazai lapok csupán a bécsi Telegraphen-Korrespondenz Bureau révén juthattak külföldi anyagokhoz, ami lassú és költséges híráramlást tett csak lehetővé. Szintén kifogásolták, hogy a magyarországi hírek ritkán érnek el a nemzetközi lapokig.[27]

25 Lásd pl. Herman Ottó: A pokol cséplője. *Függetlenség* 1880. január 15. 15. sz.; Jókai Mórnak. *Függetlenség* 1880. január 19. 19. sz. Közli Herman: *A pokol,* 208–210. és 214–217.

26 A Hírlapírói Egyesület beadványa a miniszterelnökhöz, 1881. szeptember. MNL OL Miniszterelnökség. K 26 1881-XIV-3201. 172. cs. Némileg rövidítve megjelent: *A Hon* 1881. október 7. 275. sz.

27 Pirityi Sándor: *A nemzeti hírügynökség története, 1880–1996.* Bp., 1996. 32–37.

Az egylet egy régi követelést karolt fel, amikor ugyancsak kérelmezte a sajtóban megjelenő hirdetések után befizetett bélyegilleték eltörlését. Ez az adóteher ugyanis ismét csak a hazai lapokat sújtotta (Ausztriában ezt az adónemet ekkor már megszüntették) és nehezítette a lapkiadás finanszírozását, de hátrányosan érintette a kiskereskedelmet és a kisipart is, amely csak keveset tudott költeni termékei reklámozására.[28]

A fővárosban megjelenő napilapok szedőinek a kérését teljesítette az egyesület, amikor a Jókait a képviselőházban felkereső küldöttségük beadványát támogatólag továbbította a kormányhoz, melyben a vasárnapi munkavégzés tilalmát kívánták elérni.[29] Az 1876-ban kirobbant szerb–török háború, illetve 1878-ban, Bosznia-Hercegovina okkupációja idején ugyanis a lapok naprakész információkkal igyekeztek ellátni olvasóikat, mivel az utóbbi akcióban zömmel magyarországi kiegészítésű ezredek vettek részt. A fokozott érdeklődést kielégítendő ezért a nagyobb szerkesztőségek hétfő reggel is jelentettek meg lapszámot, amit értelemszerűen vasárnap este és éjszaka kellett előállítani. A növekvő hírversenyre tekintettel akadtak olyan lapok, amelyek ezt a gyakorlatot a katonai konfliktus elmúltával is fenntartották, amit a nyomdai munkatársak munkavállalói jogaik (pihenőnapjuk) megsértéseként éltek meg.

Az 1870/1880-as évek fordulójára felhalmozódott problémák közül végül még egyet említünk: az újságíró-társadalom részéről elemi erővel fogalmazódott meg egy önálló nyugdíjintézet megteremtésének igénye. Úgy vélték, hogy a kollektív öngondoskodás elvére épülő intézmény némi szociális biztonságot teremthet e meglehetősen kiszámíthatatlan pályát választó, szellemi szabadfoglalkozást űző munkavállalók számára. Jókai ebben az intézetben is a szakmai függetlenség biztosítékát látta:

> „Oly helyzetbe kell hozni a hírlapírókat, hogy akár kormánypártiak, akár ellenzékiek, ne legyenek pártjuknak rabjai, véleményük szabad nyilvánításával ne kockáztassák jövőjüket s existencziájukat. Legyen a hírlapírói pálya is teljesen biztosított életmód, s a sajtó munkája ne törje örökké a fejét azon, hogy miképp szabadulhasson ki valamely biztosabb existencziába az átmeneti állapotból."[30]

A kérdéshez hozzászóló Kőváry László szerint a nyugdíjbiztosítás megteremtése az újságírás állandó foglalkozássá emelésének az elengedhetetlen eszköze.[31]

Mit sikerült ezekben a hazai újságírás fejlődése szempontjából lényeges kérdésekben az egyesület közreműködésével elérni? A példányonkénti – például üzletekben, forgalmas vasútállomásokon és utcán történő – lapárusítás lehetőségéről az egylet beadványa nyomán a kormányzaton belül tárcaközi egyeztetés indult, melynek során még a francia sajtószabályozást is tanulmányozták. A belügyminisztérium azonban kitartott az addigi gyakorlat mellett: az ország egyes törvényhatóságai, városai önállóan dönthettek, hogy

28 A hirdetések bélyegilletékének megszüntetése tárgyában később a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara is kérvényt nyújtott be a kormányhoz. Lásd *Nemzet* 1885. március 5. 900. sz. [Esti kiadás.]

29 *A Hon* 1880. június 10. 146. sz.

30 A hírlapírók egyesületének megalakulása. *A Hon* 1880. február 15. 40. sz. [Esti kiadás.]

31 Kőváry László: A hírlapírói nyugdíjintézet. *A Hon* 1880. február 28. 51. sz.

területükön engedélyezik-e előzetes bemutatás mellett a nyomdatermékek utcai és házaló terjesztését. Ugyanakkor a minisztériumnak jogában állt időlegesen megtiltani az országban egy-egy újság példányonkénti árusítását, ha úgy ítélte meg, hogy annak cikkei sértik az alkotmányos rendet. Továbbá a századfordulón külön is kimondták, hogy a rikkancsok „a hírlapok címén és árán kívül egyéb adatokat nem kiabálhatnak, és a hírlapokat tolakodó módon nem kínálgathatják".[32] Utóbbi tiltással a szenzációhajhász bulvárlapokat, azaz a hangzatos szalagcímekkel megjelenő, utcán árusított olcsó, illusztrált újságokat igyekeztek visszaszorítani.[33] Mindez tehát félsikerként értékelhető, ugyanakkor az, hogy az iménti rendelkezéseket többször is meg kellett ismételniük a hatóságoknak, azt jelzi, hogy ez az értékesítési forma a külföldi trendeknek megfelelően nálunk is terjedőben volt.

Az önálló távirati iroda ügye gyorsabb megoldást nyert. Igaz, a kormányzat kezdetben igyekezett kisebbíteni az egyesület által felvetett gondokat, mondván: „nem állítható az, hogy a mostani szervezet minket a külföldtől légmentesen elzár", a külföldi lapokat pedig nem lehet kötelezni, hogy növeljék az országról szóló tudósítások számát, mert a „consolidált, békés viszonyok nem »érdekesek«".[34] Mindazonáltal jóváhagyták Egyesy Géza és Maszák Hugó kérvényét egy magánhírügynökség létesítésére, így 1881 márciusától megkezdhette működését a Magyar Távirati Iroda, amely a külföldi mellett az országon belüli hírszolgáltatást is magára vállalta. Az MTI hamarosan állami támogatásban is részesült, a riválisbécsi iroda pedig 1882 nyarán bezárta budapesti kirendeltségét.[35]

Az egyesület választmánya egyeztetéseket folytatott a vasárnapi munkaszünet bevezetéséről is. Ugyan a legtöbb szerkesztőség – a rendkívüli helyzetek kivételével – késznek mutatkozott a hétfő reggeli lapszám beszüntetésére, Bródy Zsigmond, a *Neues Pester Journal* és a *Politisches Volksblatt* kiadója – az osztrák sajtóval versenyben állva – üzleti megfontolásból erre nem volt hajlandó.[36] Az egyesület vezetése ezért a társszervezettel, a bécsi Concordiával is felvette a kapcsolatot.[37] Jóllehet, Bécsben néhány éven belül megszűnt a hétfői lapok előállítása, hazánkban az 1891-ben elfogadott, az ipari munka vasárnapi szüneteltetését elrendelő 13. törvénycikk sem oldotta meg teljesen a problémát, csak a hétfő hajnali órákra tolta ki a nyomdai munkálatok kezdetét. A győzelmet végül 1907-ben a nyomdászok és betűöntők önálló szakmai szervezetének nyomásgyakorlása hozta el.[38] Ugyan-

32 A m. kir. belügyminister 1897. évi 1608. eln. számú körrendelete valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez (az erdélyrésziek kivételével), hírlapok utczai elárusításának szabályozása tárgyában. Hasonló témájú további rendeletekkel együtt közli *Magyar sajtójogi szabályok annotált gyűjteménye 1848–1989.* Szerk. Paál Vince. Bp., 2017. Https://mek.oszk.hu/17900/17957/17957.pdf. (A letöltés ideje: 2025. szeptember 12.)

33 Buzinkay Géza: Bulvárlapok a pesti utcán. *Budapesti Negyed* 16–17 (1997) 31–44.; Klestenitz Tibor: A politikai bulvársajtó megjelenése. Egy új műfaj a budapesti sajtópiacon. In: *A véleménysajtótól a tömegsajtóig. Fejezetek a magyar újságírás történetéből.* Szerk. Klestenitz Tibor – Paál Vince. Bp., 2017. (Médiatudományi Könyvek) 127–150.

34 Berczik Árpádnak, a miniszterelnökségi sajtóosztály vezetőjének emlékirata. MNL OL K 26 1881-XIV-3201. 172. cs.

35 Pirityi: A nemzeti hírügynökség, 37–41.

36 *A Hon* 1880. június 26. 162. sz.

37 *Nemzet* 1882. október 13. 43. sz.

38 A hétfői reggeli lapok. *Typographia* 1907. január 4. 1. sz.

csak évtizedekkel később sikerült rendezni a hirdetési illeték ügyét is azzal, hogy a kormány az 1900. évi 10. törvénycikkel megszüntette ezt a bevételi formát.

Az egyesület legfontosabb sikerének minden bizonnyal a Magyar Hírlapírók Országos Nyugdíjintézetének megalapítása tekinthető. A több mint hat évtizedig működő intézet 1881 májusában az egylet tagjainak a kezdeményezésére jött létre: első elnöke Falk Miksa, a *Pester Lloyd* főszerkesztője lett, Jókai Mór pedig az igazgatóság tagjai között foglalt helyet.[39]

Jókai alapítói szándéka szerint az újságíróegylet másik nagy feladata – az érdekképviseleti munka mellett – a közös etikai normák kialakítása és azok betartatása volt. Az egyesületet és annak bíróságát olyan békéltető fórumnak képzelte el, amely képes visszaszorítani a közéleti szereplők és az újságírók között kialakuló keserű sajtópolémiákat és az abból fakadó fizikai összetűzéseket. Magát az egyesületet is egy ilyen esetből (Verhovay párbaja) fakadó felháborodás hozta létre, de említhetjük Bartha Miklósnak, a kolozsvári *Ellenzék* újságírójának megtámadását is. Utóbbi újságírót ráadásul a közös hadsereg két osztrák tisztje sebesítette meg súlyosan szerkesztőségi szobájában. A sajtóegylet nyilatkozatban fejezte ki felháborodását a brutalitás miatt és hitet tett a sajtószabadság szentsége mellett.[40]

Ugyanakkor Jókai azt is remélte az egylet működésétől, hogy gátat szabhat az egyre szaporodó becsületsértési pereknek. Utóbbiakról a modern nyilvánosság működését behatóan ismerő újságíró-politikusként ekképp vélekedett:

> „Soha nagyobb absurdumot nem gondoltak ki jogászok és bölcsészek egyesült erővel, mint mikor a »becsüle[t]sértés« ügyeit nyilvános tárgyalás alá utasították. Lehet, hogy a sértőt elítéli az esküdtszék, de egyúttal magát a sértő rágalmat, amit eddig a beperelt zuglapból alig olvasott ötszáz ember, most már valamennyi hazai és bécsi hírlap háromszázezernyi példányokban sokszorozza. S jaj annak, akinek híres neve van. A rágalmazó nevét elfelejtik, de az övét nem; arra, hogy amaz el lehet ítélve, senki se fog visszaemlékezni, de a rágalom emléke megmarad. Azért írhatja én ellenem valaki akár azt, hogy ezüstkanalat loptam, még akkor sem indítok ellene sajtópert. A becsületsértési pernek nyilvános tárgyalása mellett három dolognak nem lehet elégtételt keresni: az ismert névnek, a közhivatalnak és a női becsületnek: semmiféle rágalom ellen."[41]

Fenti sorokat Jókai Kozma Sándor főügyésznek írta, aki 1882 szeptemberében etikai állásfoglalásért fordult a sajtóegylethez, mert *Az Üstökös*ben antiszemita karikatúra jelent meg róla azt sugallva, hogy a tiszaeszlári bűnügy nyomozása során nem a törvények szelleme, hanem a zsidóktól kapott pénz vezérelte.[42] Az eset különlegességét fokozza, hogy az igazságszolgáltatás egyik őre a hivatalos jogi fórumok helyett az egyesület magán-

39 Balla Antal: *Hatvan esztendő. A Magyar Hírlapírók Országos Nyugdíjintézetének története 1881–1941.* Bp., 1941.

40 *A Hon* 1880. november 16. 301. sz. Az ügyről részletesebben lásd Ferenczi Szilárd: Bartha Miklós Kolozsváron. A politikus, a hírlapíró és a botrányhős. In: *Bartha Miklós és kora. Regionális fejlesztések.* Szerk. Veress Péter. Székelyudvarhely, 2013. 7–32.

41 Jókai Mór: Válasz Kozma Sándor királyi főügyész levelére. *Nemzet* 1882. szeptember 2. 2. sz. [Esti kiadás.]

42 *Az Üstökös* 1882. augusztus 27. 35. sz. 5.

bíráskodását választotta, az újságíró-társadalom egyik vezetője pedig maga is az 1848-ban kivívott lehetőség, azaz a nyilvánosság előtt lefolytatott sajtóesküdtszéki tárgyalás helyett a zárt körben megtartott becsületbírósági eljárást ajánlotta. Jókai számára azért is volt kellemetlen az eset, mert a szóban forgó élclapot ő alapította, és csupán nem sokkal korábban adta át annak szerkesztését a vádlottnak, Szabó Endrének. Jókai a nyilvánosság előtt határolódott el *Az Üstökös* megváltozott stílusától, az egyesület bírósága pedig a lapokban közzétett döntésében jogosnak ismerte el Kozma panaszát és alaptalannak mondta az élclapi gyanúsítgatást.[43]

Ugyancsak közelről érintette az egyesület vezetőit az 1883-ban kipattant Beksics–Urváry ügy. Az egylet választmányába frissen beválasztott Beksics Gusztáv, a *Nemzet* újságírója ugyanis *Kemény Zsigmond a forradalom s a kiegyezés* címmel közzétette életrajzi esszéjét, melyben röviden kitért a *Pesti Napló* kezdeti éveire is. Megemlítette, hogy egyes feltételezések szerint a lap egykori szerkesztője, Török János az abszolutizmus évei alatt kapcsolatban állt a bécsi titkosrendőrséggel.[44] A *Pesti Napló* szerkesztője, Urváry Lajos ezt a gyanúsítgatást az elhunyt elődje emléke meggyalázásának tartotta. Az ügy az egylet becsületbírósága elé került, amely nem talált kivetnivalót Beksics történetírói eljárásában és alaptalannak nyilvánította azt a vádat, hogy a szerző tudatosan akarta volna befeketíteni Török emlékét. Urváry – aki nemrég még az egyesület alelnöke volt – a döntés ellenére ragaszkodott a pisztolypárbajhoz, mely végül sérülés nélkül zajlott le.[45]

Sorolhatnánk még további kisebb jelentőségű, az újságíró-társadalom világával kapcsolatos ügyeket annak bizonyítására, hogy az egyesület igyekezett önfegyelmező funkciót is betölteni. Ehelyett azonban befejezésül két kívülről érkező bírálatot említünk, amelyek a sajtó magatartását kifogásolták. Az 1868-ban alapított Népnevelők Budapesti Egyesülete emlékiratban kérte a sajtóegyletet, hogy hathatósan lépjen fel „a tanítók, tanárok, népnevelők erkölcsi tekintélyét sértő hírlapi közlemények ellen".[46] Mint a szakmai szervezet panaszából kiderül, elsősorban azt sérelmezték, hogy az újságok elhamarkodottan és megalapozatlanul alkotnak negatív véleményt a pedagógusokról, veszélyeztetve ezzel az egész iskolarendszerbe vetett bizalmat.[47] Az egylet elnökeként Jókai méltányosnak mondta a népnevelők kérését és segítségét ígérte az ügyben.

A Magyar Írók és Művészek Társaságában Porzsolt Kálmán arról értekezett, hogy az újságírók a frissen megjelent irodalmi alkotásokról és újonnan bemutatott színművekről, festményekről ne írjanak sietősen műbírálatot, mert a felületes, első benyomás alapján megfogalmazott kritika súlyos károkat okozhat a szerzőknek, színházaknak. Porzsolt javasolta, hogy a hírlapíróegylet bevonásával szülessen egy ajánlás, amely méltányosságra

43 A becsületbíróság ítélete Kozma Sándor ügyében Szabó Endre ellen. *Nemzet* 1882. szeptember 5. 5. sz.

44 Beksics Gusztáv: *Kemény Zsigmond a forradalom s a kiegyezés.* Bp., 1883. 155. Beksics az ugyanebben az évben megjelent 2. kiadás 167. oldalán némileg finomított a megfogalmazásán. Törökről lásd Deák Ágnes: *„Zsandáros és policzájos idők". Államrendőrség Magyarországon, 1849–1867.* Bp., 2015. 238.

45 A Beksics–Urváry ügy. *Budapesti Hirlap* 1883. március 7. 66. sz.

46 *Ellenzék* 1882. november 10. 257. sz.

47 Kérvény a Népnevelők Budapesti Egyesülete elnökségétől a Magyarországi Hírlapírók Egyesülete Tekintetes Elnökségéhez. 1882. október 12. *Népnevelők Lapja* 1882. november 18. 46. sz.

és önmérsékletre szólítaná fel az újságíró-társadalmat.[48] Utóbbira ugyan hivatalosan nem került sor, de mivel Porzsolt véleménye megjelent a lapokban, így az szintén formálhatta az újságírás normarendszerét.

Minden korábbi aktivitása ellenére a lapok hasábjairól 1885 második felére eltűntek a hírek az újságíróegylet működéséről. A megszűnésre vonatkozó egyértelmű bizonyítékot nem találtunk, de néhány elejtett szó azért utal az egylet agóniájára. Déri Gyula, a *Budapesti Hirlap* munkatársa például a nyugdíjintézet közgyűlésén, 1885 februárjában indítványozta, hogy „a nyugdíjintézet vegye kezébe a feloszlófélben lévő hírlapírói egyesületet".[49] Egy másik tudósítás szerint „egy többek által benyújtott indítvány következett, mely azt kívánja, hogy a jury-természetű s a testületi érdek ápolására nem eléggé alkalmas »Hírlapírói Egylet« helyére a nyugdíjintézet alkosson egy életképesebb intézményt".[50] Úgy tűnik, hogy utóbbira végül nem került sor, sokkal inkább az valószínűsíthető, hogy az egylet csendesen elsorvadt és a tagság visszaáramlott a Magyar Írók és Művészek Társaságába, amely addig is helyet biztosított a kör működésének.

Összegzés

Kijelenthető, hogy a hazai újságírók első egyesületének létrejötte egy rendkívüli politikai és morális krízishelyzetnek köszönhető. Születését véres összetűzések és erkölcsi bukások kísérték a politika világán belül. Ugyanakkor a közéleti botrányok legfeljebb csak siettették az egylet megalakítását, ám a felszínre kerülő szakmai ügyek sokasága azt jelzi, hogy az újságíró-társadalom részéről ekkorra már megvolt az igény az önszerveződésre. Jól mutatja ezt, hogy egy-két évtizeddel korábban Jókai még sikertelenül próbálkozott az alapítással. Az 1870-es évek közepén a Szana Tamás szerkesztette *Figyelő* is idő előttinek vélte egy önálló sajtóegylet létét, mondván: a hazai újságírás professzionalizációja (szemben például a németországival) még nem indokolja ezt. „Ám nézzünk végig a fővárosi szerkesztőségekben, azt fogjuk tapasztalni, hogy a szerkesztőségi tagoknak legalább fele tulajdonképp másból él, más állásban is foglalkozik. Hírlapírói munkássága csupán dilettantismus."[51] Egy későbbi számban ez olvasható: „Magyarországon journalista, ki egész lélekkel, minden gondolatával a hírlapírásnak él, igen kevés található."[52] Az 1880-as évek fejleményei ugyanakkor már jelzik a nagyvárosi sajtóélet formálódását és ezzel együtt az újságírószakma önállósulását: „Egy új újságíró-világ ez a mai, új eszmékkel s új emberekkel. Az újságírás ma már életpálya, nemcsak olyan átmeneti állapot…" – vélekedett 1888-ban az *Egyetértés* segédszerkesztőjeként Seffer László, aki korábban a sajtóegylet titkára is volt.[53]

48 *Pesti Napló* 1882. február 16. 47. sz.

49 A Hírlapírói Nyugdíjintézet közgyűlése. *Ország-Világ* 1885. február 14. 7. sz.

50 A hírlapírók napja. *Budapesti Hirlap* 1885. február 9. 39. sz.

51 Justus: A Hírlapírók Társasága. *Figyelő* 1874. október 25. 43. sz.

52 Justus: A Magyarországi Hírlapírók Egyesületéről. *Figyelő* 1875. január 31. 5. sz.

53 Seffer László: Az újságírás ma. *Magyar Salon* 5 (1887/88) 426–428. Idézi Rudisch Ferenc: Újságírónak születni kell? Újságírói professzionalizáció és újságíróképzés a 19–20. század fordulóján. In: *„Sapere aude".*

Az 1881-ben megalakult hírlapírói nyugdíjintézet évtizedekig töretlen működése is az újságírás hivatássá válását szolgálta.

Miért halt el mégis néhány év után a Jókai alapította egyesület? Véleményünk szerint azért, mert amennyire siettették a botrányok a sajtóegylet létrejöttét, a felfokozott közéleti indulatok legalább annyira nehezítették is az egyesületi munkát. Erre utal, hogy már a kezdet kezdetén távol maradtak a kezdeményezéstől az új típusú, élesebb hangvételű lapok újságírói. Később az egyesület vezetői között is politikai természetű konfliktusok ütötték fel a fejüket; Jókai pedig reputációja és integratív személyisége ellenére sem volt képes levetkőzni azt a gyanút, hogy a miniszterelnökkel ápolt bizalmas kapcsolata szerepet játszhatott az egyesület létrejöttében, amely fegyelmi („jury-természetű", ahogy egy korábbi idézetben szerepelt) jogkört kívánt gyakorolni az újságírók felett. Tisza Kálmán befolyására ezúttal nincs bizonyítékunk, ugyanakkor tudható, hogy a miniszterelnök saját rokonait és híveit olykor megbízta kényesebb természetű ügyek elrendezésével. Jókai közéleti magatartásakor valóban irányadónak tartotta Tisza politikai érdekeit, ahogy arra néhány évvel későbbi levelezése is utal. 1886 nyarán, amikor a jól ismert Janszky-ügy borzolta a közösügyi politika és a magyar nemzeti érzés kedélyeit, Jókai aggódva várta Tisza visszaérkezését Bécsből és találkozót kért tőle.[54] Eközben érkezett hozzá Jekelfalussy Lajos belügyminisztériumi osztálytanácsos figyelmeztetése: „a kormányelnök óhajtása az: hogy pártja távol tartsa magát ezen népgyűlésektől [...] neked egy ily népgyűlésen nem lehet beszélni".[55] Ismereteink szerint Jókai ezek után valóban távol maradt a 48-as hősök emlékét védelmező, tízezres méretű fővárosi tiltakozástól.

Mindazonáltal az egyesület megszervezése és működtetése megerősíti azt a meglátásunkat, hogy a korábbi vélekedésekkel szemben Jókai közéleti aktivitásában nincs visszaesés az 1875-ös pártfúziót követő évtizedben.[56] Az egylet fontos fórumot jelentett az újságírók szakmai önszerveződéséhez és egyúttal betekintést nyújtott a szélesebb nyilvánosság számára is a sajtó problémáiba. Természetesen az egyesület megszűnésével a vitás kérdések nem oldódtak meg. A szellem kiszabadult a palackból, a lapok hasábjain tovább folyt a párbeszéd az újságírók társadalmi megbecsültségről, az etikai normák kialakításáról, a szakmai autonómia határainak kijelöléséről, valamint a munkajogi kérdésekről.[57] Néhány esztendőnek azonban még el kellett telnie ahhoz, hogy állandó újságíró-szervezetek jöjjenek létre Magyarországon. Láthatóan az 1890-es évek második felére értek be azok a folyamatok, amelyek megteremtették az üzleti alapon működő, a politikától nagyobb távolságot tartó tömegsajtó korszakát, kellő öntudattal és jelentős létszámmal rendelkező, hivatásukból élő újságírókkal. Jókai koncepciójával szemben azonban az

A Szegedi Történészhallgatók Egyesületének Harmadik Konferenciája tanulmánykötete. Szerk. Bessenyei Vanda et al. Szeged, 2023. 107–121.

54 Jókai Mór Jókainé Laborfalvy Rózához, 1886. augusztus 3. *Jókai Mór levelezése.* IV. S. a. r. Győrffy Miklós. Bp., 2004. (Jókai Mór Összes Művei) 48–49.; Heiszler Vilmos: A Janszky-ügy In: *Skandalum. Magyar közéleti botrányok 1843–1991.* Összeáll. Gerő András. Bp., 1991. 76–91.

55 Jekelfalussy Lajos Jókai Mórhoz. 1886. július 28. *Jókai Mór levelezése,* IV. 47–48.

56 Cieger András: Jókai Mór, a profi politikus? *Aetas* 32 (2017) 2. sz. 5–15.

57 Lásd pl. Rákosi Jenő és Serly Antal vitáját Az újságíró mesterember címmel. *Budapesti Hirlap* 1885. március 21. 79. sz.; *Ügyvédek Lapja* 1885. április 4. 54. sz., április 11. 55. sz., április 25. 57. sz.

1896-ban megalakult Vidéki Hírlapírók Országos Szövetsége és a Mikszáth Kálmán elnökletével létrejött Budapesti Újságírók Egyesülete a kamarai jellegű működés helyett (lásd önfegyelmező funkció) már egyértelműen érdekképviseleti szerepet töltött be.[58]

58 Buzinkay: *A magyar sajtó*, 231–263.

CONTENTS

STUDIES

Balázs Kertész Life and Career of Tatamér, Provost of Székesfehérvár and Royal Vice-Chancellor 1

Miklós Fóti From Tax Farmer to *Sancakbeyi*. The Career of Ferhad *Ağa* and *Bey* on the Habsburg–Ottoman Frontier 29

Zsuzsanna Cziráki Scenes and Tools of Transylvanian Saxon Diplomacy in the 16th and 17th Centuries 45

Lídia Kustár An Attempt to Reconstruct the Childhood of Judit Sallér of Jakabháza and her Marriage to Count György Festetics of Tolna 71

András Cieger Mór Jókai and the First Association of Journalists in Hungary 99

Dániel Miklós Snapshots of the Public Sentiment in Czechoslovakia, 1938–1939 115

OBSERVER

Hajnalka Kuffart The Accounts of the Archdiocese of Esztergom from the Matthias Era (1486–1490). The First Volumes of a Source Publication Series on a Hungarian–Italian Mixed Accounting System 133

István Kádas The Functioning and Pitfalls of the Portal Tax System in the Jagiellonian Era. Presentation of a Project Carried out under the János Bolyai Research Fellowship of the Hungarian Academy of Sciences 143

Szilvia Czinege Critical Edition of István Széchenyi's Letters. Research Report 155

E számunk szerzői

Cieger András, tudományos tanácsadó, osztályvezető, ELTE HTK TTI, Újkori osztály ● Czinege Szilvia, tudományos munkatárs, ELTE HTK TTI, Újkori osztály ● Cziráki Zsuzsanna, egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Intézet ● Fóti Miklós, tudományos segédmunkatárs, ELTE HTK TTI, Délkelet-Európa története osztály, Turkológiai kutatócsoport ● Kádas István, tudományos főmunkatárs, ELTE HTK TTI, Középkori osztály ● Kertész Balázs, tudományos főmunkatárs, Városi Levéltár és Kutatóintézet [Székesfehérvár] ● Kuffart Hajnalka, tudományos munkatárs, ELTE HTK TTI, Középkori osztály ● Kustár Lídia, doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék, Történelem Segédtudományai Doktori Program ● Miklós Dániel, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Tudományos Igazgatóság

(ELTE HTK TTI = Eötvös Loránd Tudományegyetem Humán Tudományok Kutatóközpontja Történettudományi Kutatóintézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja Történettudományi Kutatóintézet
1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda
Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék
E-mail: bardi.erzsebet@htk.elte.hu, terjesztes@htk.elte.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt
(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)
1053 Budapest, Magyar u. 40.
Telefon: +36-30-203-1769
E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

ELTE | HTK
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET

Ára: 1800 Ft
Előfizetőknek: 1000 Ft

9 770040 963009 26001